

Наталія Буркалець, канд. філол. наук

**Мистецтво Уласа Самчука–публіциста
(за матеріалами газети «Волинь»)**

З 1941 по 1943 роки У. Самчук редагував газету “Волинь”, яка виходила в окупованому фашистами Рівному. Будучи заангажованим у вирішальні події буття свого народу, письменник ставив перед собою завдання: відтворити художнім словом сучасну йому українську національну історію. “Книга буття народу українського,- твердив митець - не сміє перерватися. Вона мусить писатися одночасно, як ступає по наших чорноземних просторах історія”[1] Час грізних і суворих випробувань, доба вогневого хрещення нації (Д. Донцов) давали “безліч гострих, яскравих перевживань та емоцій”, ставили “безліч нових, дуже конкретних та життєво конечних проблем”. “Завдання літератора, завдання українського письменника, - як його розумів У. Самчук, - всі ці факти і явища належно оцінити і належно оформити” (“Слово письменника”).

Потрібно було швидко й активно реагувати на події дня, та часу для глибокого осмислення матеріалу не вистачало. “Останні роки дають нам — літераторам — мало відповідного часу і місця, щоб віддати належну данину своєму прямому покликанню” (“Слово письменника”). Окремою ділянкою творчості У. Самчука цього періоду стає публіцистика. Майже кожний номер “Волині” виходив з його передовицями: “Війна”, “Героїзм наших днів”, “За мужню дійсність”, “Вимоги твердого часу”, “Європа”- такі їх назви найпромовистіші. Вдаючись до езопівської мови, сьак-так закамують свої думки псевдозахопленням перемогами німецької армії, редактор провадив роботу по вихованню національної свідомості, вів боротьбу одночасно проти “комуно-більшовизму” та “німецького націонал-соціалізму”. “Прокляття! Наш народ має Боже й людське право чути у себе більш дома! Наш

працьовитий, правдивий, добрий народ, який цілу історію свою пройшов, навантажений чужими розрахунками, той народ мусить одного разу зрозуміти, що його місце під сонцем також є і що ніхто не сміє йому його забрати»[2]. “Наша націоналістична молодь повинна б захопити всі галузі нашого життя. Але куди не глянеш, ніде тієї молоді не видно. Зайдеш у друкарю — чужинці. У крамницю — чужинці. У фабриці — чужинці і т. д... до останнього міського кравця чи шевця, все то, як правило, — чужинці”[3].

У згаданих статтях У. Самчук, аналізуючи факти, явища життя, сугерує читачам за допомогою логічних і образних аргументів свою думку: Україна мусить бути незалежною. У проблемній статті “Європа” У. Самчук торкався важливого питання: що значить бути європейцем. Стаття включає характеристику осмислюваного явища: Європа — батьківщина новочасної цивілізації; європеєць — неподільний і фактичний господар нашої планети. Далі автор як дослідник, робить спробу аналітичного проникнення у матеріал, сам мислить і спонукає до цього читача, звертаючись до нього з питанням: “Який з цього висновок?” Європеєць підпорядкував своєму впливу “всі суходоли землі” завдяки таким рисам характеру як працездатність, енергійність, свободолобивість, духовність. Кожне положення підкріплюється фактами. Із зробленого аналізу випливають висновки: українці також європейці: “Бути європейцем це значить бути і українцем”; “... і ми фізично та духовно належимо до того суходолу... з назвою Європа... Ми, українці”[4]. Автор вільно користується біблійними ремінісценціями (“щоденний насушний хліб”), з творів Ніцше (“Ніцше назвав “надлюдиною”); метафоричними епітетами (огнена істина, душена свобода, жива свобода); вдається до контрастування смислових значень бінарних образів (“свободи нема, але вона є”; “свобода душена, але вона жива”). Про абстрактне поняття говорить так, що воно постає перед читачем конкретно, зримо: “Свобода сьогодні — це думка, це хотіння, це повітря, це щоденний насушний хліб”.

У. Самчук звертався і до такого публіцистичного жанру, як відкритий лист (“Сталінові “Pro memoria”). засобами публіцистики і сатири, письменник викрив сталінський тотальний геноцид, протиприродну хліборобській душі суть більшовизму, що породжував у людей втрату інтересів до естетичних, культурних вартостей; нелюдність, брутальність,

бездуховність. “Більшовизм є кінець всіх культур, кінець всіх вищих моральних, релігійних вартостей”[5].

Автор використовує іронію, в результаті чого висловлювання набувало у контексті протилежного значення (“Ми докладно знаємо всі Сталінські “високі і благородні” цілі ... рівність народів СРСР. Вони хіба мають постільки вартість, що всі рівноправно були зубожені і знищені”); гротеск — тяжіння до ексцентричних, спотворених форм (“матері, що з голоду пожирали своїх дітей”, “розсипані по нашій святій землі кістяки”); гіперболу (“гори опухлих тіл”). Сучасні дослідники підраховали, що в результаті голодомору померло 7,5-8 млн. українців[6]. У. Самчук подає іншу цифру: 1922, 1934 роки забрали з України 12 млн. населення. Головну думку письменника яскраво виявлено за допомогою художнього образу: перифраз слова “Сталін” — Сатана, його диктатура — “пекельне підприємство”, улюблений винахід — “фабрика знищення”. В амальгамі особистого і суспільного домінує, безперечно, друге. Але є у творі елементи, властиві особистому листуванню, — звернення до адресата. У. Самчук застерігав Сталіна: ріки пролитої крові “не минуться вам отак”; “як не зараз, то завтра, то за 100 літ”, знищені стануть на суді історії “і вкажуть на вас, як на того, що завинив цей морд”. Твір У. Самчука дещо нагадує статтю І. Багряного “Чому я не хочу вертатися до СРСР” (1946). І. Багрянний звинувачував “батька народів” у геноциді щодо української нації і викликав на суд, якого “сонцеподібний” боїться, “бо то був би суд над ним і над цілим більшовизмом”[7]. Зіставляючи творчість У. Самчука і В. Винниченка, С. Пінчук зазначає, що У. Самчук виглядає площиннішим. Він тільки прозаїк — романіст і нарисовець[8]. У газеті “Волинь” У. Самчук опублікував нариси портретні — “Шевченко”, “Молодь”; побутові — “Наше село”, “Завойовуймо міста”; подорожні — “Поїздка через май”, “Київ”; історичні — “22 січня”, “Крути” тощо.

Звертаючись до героїчних сторінок української історії, У. Самчук пробуджував у земляків почуття гордості за свою минувшину. Нарис “Крути” написаний через 24 роки після крутянського бою. У ньому письменник не тільки заторкував історико-політичні теми, трактував недавню битву як історичну подію, а й шукав крізь призму своїх історіософічних концепцій істотне в долі народу, бачив і застерігав не повторювати помилки минулого. “Молодь наша ... хай не заплющує очей на

ті хиби і ті недотягнення, які цехують той великий історичний момент”[9]. У. Самчук переконаний, що “історія кожної хвилини може подарувати нам нові Крути”, як і О. Стефанович (“Крути”) говорить, коли проб’є новий визвольний час, ворог здогадається, “про віщо для нас крикнули Крути”, або О. Бабій (“Ще тільки вчора упали тюрми”): тінь героїв, які “впали ген там, де Крути”, покличе на нову борню, не дасть “завернути в неволю”. Дослідник Т. Салига зазначив, що мотив відплати за героїв, мотив продовження святої справи національного визволення для кротянської теми став домінуючим[10]. Нарис У. Самчука перегукується з працею Є. Маланюка “Крути – народини нового українця” (Прага, 1941) в аспектах ствердження історичної непроминальності слави Крутів (“Слово Крути – стало дуже переконливим, бо на його зміст зложилися не самі звуки, а чин і кров. Воно врізьбилось у наше народне єство, у наш дух і нашу плоть” (У. Самчук). “Крути ... є і будуть однією з найголовніших легенд нашої нації” (Є. Маланюк)) і Крутів – як початку національно-визвольних змагань нового етапу (“Крути були початком нової доби в історії України” (Є. Маланюк); “Це були початки... Це був світанок того буревійного, того вагітного великими і складними подіями часу...” (У. Самчук)). Впадає в око колористична насиченість зображуваного. Сторінки нарису ніби залиті кров’ю мучеників – “кров’ю чистою, живою”. Епітети “кривавий прапор” більшовизму, “криваві змагання” крім безпосереднього зображального призначення, містять ще й емоційно-оцінне, допомагають виявити авторське ставлення до події, явища.

Зразком художнього нарису У. Самчука є нарис “Жінка”[11]. Композиційно він складається з двох частин. Перша будується на розгортанні сюжету про стару жінку, що пішки, босоніж пройшла відстань з Вінниці до Рівного. Вона шукає ув’язненого сина - більшовика. Невістка померла, лишивши троє дітей. Мати прагне знайти єдиного сина, визволити, повернути в родину. Образ-персонаж у нарисі наближений до художнього образу з його індивідуалізацією через портретну характеристику (“стара, боса жінка ... на ній старий, закурілий одяг. На ній сіра від поту і куряви хустка. Обличчя її в зморшках, очі глибоко запалі”); прагненням проникнути у внутрішній світ (“її благальний вигляд шукає когось, просить: допоможіть їй”). Манера викладу об’єктивна, оповідь ведеться від автора-спостерігача, який одночасно є

дійовою особою: “Я бачив одну жінку і ніколи її не забуду”, “Ми сиділи з приятелькою на лавчині... Біля нас пройшло двоє...” Оцінка письменника дається в словах “незначні люди”, “незграбний мужчина”. Автор поєднує композиційні форми діалогу і монологу. Героїні надається можливість розповісти про себе в ході діалогу. Монолог носить описовий характер, дається від автора, зміст думок старої жінки викладає сам автор у плані авторської розповіді: “Сотні кілометрів віддалі, чужі люди, непевний час. Ах, що то значить для матері. ” Водночас у мову автора-оповідача вкраплюються окремі слова героїні, переходять у невласне пряму мову, голос автора зливається з голосом матері:”... подайте їй раду. Бо вона мати, а той полонений не вояк і не большевик — її син”. Читач переймається атмосферою художньої розповіді, знайомиться з героїнею, зав’язується колізія твору. Та невдовзі епічна за своєю суттю розповідь переривається. Другу частину нарису становлять роздуми автора на морально-етичну тему. Митець схиляється перед жінкою шляхетною, високоморальною, “консерваторкою добрих традицій”, “тією, якої єдиною силою є її жіночість”, жінкою-матір’ю.

У чому полягає стильова своєрідність публіцистики У. Самчука? Дослідник Я. Поліщук зазначає, що У. Самчук, “як і Ю. Дараган, Є. Маланюк, О. Ольжич чи О. Теліга, зазнав впливу націєтворчої романтики”[12]. Л. Галіцина віднаходить у творчості У. Самчука риси неореалізму, екзистенціалізму, експресіонізму, імпресіонізму. [13]. Сам письменник вважав себе послідовником І. Нечуя-Левицького, Панаса Мирного, відстоював реалістичне письмо від закидів критики за нібито архаїчність реалізму в порівнянні з модернізмом: “Сьогоднішній стиль — класичний стиль”[14]. У нарисах, статтях У. Самчук наголошував: “життя вимагає від кожного конкретного і реального думання” (“Крути”). Визначальними для письменника були прагнення до безпосередньої достовірності, життєвої вірогідності відображення: “Більше вглиблюватися у саму гущу життя. Не боятися обов’язків, не боятися бути непопулярним. Бути прямим і безмежно правдивим свідком на суді історії свого народу — ось ті заповіді, яких український літератор ніяк не сміє скреслити зі скрижалів батьківщини” (“Слово письменника”). Принцип вірності реальній дійсності усвідомлювався як критерій художності. “Ставте великі мудрі слова на сторожі дійсності”,

- закликав він письменників “Волині”[15]. У. Самчук-публіцист зображував дійсні факти, події, конкретних людей. У нарисі “Шевченко” це - Шевченко, Микола, Сталін, Бісмарк, Наполеон, Гарібальді, Нельсон, Кос-Аральська твердиня, Орська кріпость. У нарисі “Жінка - Маруся Богуславка, Бондарівна, Жанна д`Арк, Беатріче, леді Гамільтон тощо. Бути реалістом значить мати певний тип мислення, поведінки, відмінний від типу “ідеаліста”, мрійника: “Не треба нам таких, які беруть дійсність не дійсну, а вимріяну”, “ніякий Х та У не введе нас у землю обіцяну, якщо ми будемо големи фантастами, відірваними від конкретних потреб”[16]. У публіцистичних творах У. Самчука особливо відчутний агітаційно-закличний, наставницький акцент, що пояснюється мрією письменника “піднести українство зі становища демоса на становище духовного аристократа” (“Відкритий лист до д-ра О. Грицяя”) “Треба бути рухливим, підприємчивим” (“Наше село”); треба “удосконалюватись! Озброїтись знанням техніки” (“Крути”); “Інтенсифікація і поліпшення сільського господарства це перше наше завдання” (“Господарство і праця”). Як пише Ю. Бойко, у виробленні відповідних духовних якостей української людини, гартуванні української душі У. Самчук “відіграв не останню ролю”[17].

Публіцистика У. Самчука витворила цілісну постать енергійного, діяльного, вдумливого, спостережливого оповідача, який прагне “більше бачити”, “більше, глибше, далі чути” (“Слово письменника”). У рядках статті У. Самчука “Відкритий лист до д-ра О. Грицяя” Ю. Бойко відчув “запал людини твердо рішеної”[18]. Але сьогодні, - продовжує критик, - У. Самчук “духово розгублений”. А щоб перетворити українську людину духово, треба моральне піднесення, відчуття своєї потрібності на землі. Все це у редактора “Волині” було. “Я вірю в те, що роблю. Я вірю в силу і святість рідного слова” (“Слово письменника”). “Вияви вашої приязні (дописувачів “Волині” - Н. Б.) зміцнюють мене духовно. Мої скромні праці, які вдалося мені зреалізувати за час мого емігрантського життя, не розминулися з метою. Навпаки. Вони знайшли свій справжній ґрунт, запліднили його і вже сьогодні видно їх овочі” (“Відповіді”).

Соціальна заангажованість не заважала У. Самчуку підтримувати модерну генерацію українських письменників. Він закликав дописувачів “Волині” орієнтуватися на новітні форми, читати “модерних поетів і засвоювати у них нову форму. Це

конечно” (“Відповіді”). Настроєві творчості У. Самчука відповідав неоромантичний творчий метод конструктивною спробою подолати протистояння ідеалу і дійсності, завдяки могутній силі волі зробити сподіване дійсним. Творцями великих епох були люди “могутньої волі”, “мозок, воля, характер перемагають ... обставини (“Епохи і люди”); “Нам треба людей, які підпорядковують життя своїм вподобанням і своїй волі” (“Більше ініціативи”). Йому імпував особливий тип людини – “надлюдина” Ф. Ніцше: “Точиться боротьба за те, що Ніцше назвав “надлюдиною” (“Європа”). Провідною стильовою тенденцією в публіцистиці Самчука стає ліризм. Хоч він і зазначає: “Наша стара, потужна Волинь, по-моєму, мусить давати не тільки лірику. ” (“Відповіді”). Ліризм проявляється у настроєвості творів, намаганні вплинути на почуття, емоції читачів, розбудити в них відповідний настрій. У. Самчук дбає про ритмічність, використовує анафори, епіфору. Нерідко повтори супроводжуються синтаксичним паралелізмом. “Ні, ніколи ні один Іван нашого суходолу не погодиться грати ролю індіанина. Ні, ніколи ні одна частина нашого суходолу не обернеться в Індію. Ні, ніколи не зміниться природа європейця. (“Європа”). Для публіцистики У. Самчука характерні речення так званої “втягнутої” структури: “Ми йдемо вперед. Вперед у всіх наших стремліннях (“Крути”), “... добудовує недобудовану хатину, якою є місто. Місто разом з тим, що у ньому росте...” (“Молодь”).

Отже, публіцистика У. Самчука воєнного часу характеризується жанровою багатоманітністю; їй властивий документалізм, аналітичність, ліризм, дослідницький пафос, які вимагали образної форми.

Література:

1. Самчук У. Слово письменника //Волинь. - 1942. - 7 січня. - С. 4
2. Самчук У. Ясно і виразно //Волинь. - 1941. - 28 грудня. - С. 1
3. Самчук У. Героїзм наших днів //Волинь. - 1941. - 14 грудня. - С. 1
4. Самчук У. Європа //Волинь. - 1942. - 1 лютого. - С. 1
5. Самчук У. Сталінові «Про меморіа» //Волинь. - 1942. - 5 березня. - С. 1
6. Пінчук С Улас Самчук //Літературна Україна. - 1991. - 17 січня. - С. 6
7. Багрянний І. Чому я не хочу вертатися до СРСР? //Багрянний І. Під знаком скорпіона. - К., 1994. - С. 90
8. Пінчук С. Улас Самчук. - С. 6
9. Самчук У. Крути //Волинь 1942. - 25 січня. - С. 1
10. Салига Т. Високе світло. - Львів, 1994. - С. 257
11. Самчук У. Жінка //Українка (Костопіль). - 1942. - 9 липня. - С. 3